

Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri, Pierre BOURDIEU, Jean-Claude PASSERON (Çev. Aslı SÜMER, Levent ÜNSALDI, Özlem AKKAYA)

Kitap ve Yazarı: Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2021). Yeniden Üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri. (Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı ve Özlem Akkaya). 4 bs. Heretik: Ankara. ISBN: 978-605-65224-6-8. (Orijinal yayım tarihi, 1970)

Pierre BOURDIEU: 1930 yılında Fransa'da dünyaya gelen yazarın sosyolojik çözümlerinde kullandığı temel kavramlar arasında ekonomi, kültür ve sembolik ilişkiler yer alır. Bourdieu'nun çalışmalarının ayırt edici özelliği ise teori ve pratikleri bir araya getirmesidir. Bourdieu, teorizm ve metodolojizm arasından yalnızca birinin seçilmesini eleştirmekte olup ikisini bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Kavramlarla pragmatik bir ilişki kurarak önermelerini ampirik örneklerle desteklemektedir. Teori ve pratik arasındaki değişen yaklaşımını, düşünömsellik olarak ifade etmektedir. Düşünömsellik ilkesiyle araştırma sürecindeki her somut adımın sürekli sorgulanmasını önermektedir. Yazarın, *Homo Academicus*, *Düşünömsel Sosyolojiye Davet*, *Bilginin Toplumsal Kullanımları* ve *Akademik Aklın Eleştirisi* gibi çeşitli eserleri bulunmaktadır.

Jean-Claude PASSERON: Sosyoloji alanında eserleri bulunan Passeron'un başlıca kitapları arasında Bourdieu ile birlikte yazdıkları "Yeniden Üretim" ve "Varisler Öğrenciler ve Kültür" adlı eserleri yer almaktadır. Bourdieu ile birlikte eğitimin sosyal hareketlilikte bir araç olduğu iddiasının ideal bir önerme olduğunu savunmaktadır.

Kitabın Amacı

Söz konusu kitap, toplumsal yapıdaki öncelikle sembolik şiddete ilişkin bir teorinin temel önermelerini açıklayarak toplumda egemen güçlerin, iktidarını nasıl muhafaza edip sürdürdüğünü bu durumun nasıl meşrulaştırıldığını birtakım örneklerle gözler önüne sermeyi amaçlar. Yazar, oyun metaforuyla alan (*field*) kavramını açıklamakta olup bunlarla toplumda egemen sınıf ve alt gruplar arasındaki mücadeleyi örneklendirir. Ona göre, bir oyun alanına benzetilen toplumsal yaşamda, *koruma*, *takip etme* ve *altüst etme* stratejileri yer alır. Egemen toplumsal sınıfın savunulması koruma stratejisini; oyuna yeni dahil olan kişilerin egemen kültüre itaati takip stratejisini; egemen sınıfa karşı alt grupların mücadelesi sonucunda egemen sınıfın ya güç kazanması ya da güç kaybetmesi ise, altüst etme stratejisini açıklamaktadır. Yazar, eğitim ve kültür gibi sosyal alanlardaki hiyerarşik yapının işleyişini, aktardığı bazı örneklerle desteklemektedir.

1. Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri ABD, Eğitim Yönetimi

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Aslıhan UZUN, aslihnuzun@gmail.com

Giriş

Sosyologlar tarafından eğitime yüklenen farklı amaç, işlev ve değerler vardır (Sözer, 2019). Durkheim ve Parsons gibi işlevselci kuramın öncüleri olan sosyologlar, toplumu bir organizma olarak ele alıp toplumsal yapının ilerlemesinde kurumlar arasındaki benzer işlev ve normlara odaklanır. Eğitim ise sosyal yapının dengeli bir şekilde varlığını sürdürebilmesi ve gerekli olan normların öğrencilere aktarılması için bir mekanizma olarak değerlendirilir. Türkiye’de Durkheim’in izleyicilerinden olan Gökalp’in görüşlerinden de anlaşılacağı üzere okul, topluma yönelik öğrenme faaliyetlerini ve alanını oluşturan, toplumsal istikrar, bütünleşme ve uyumu sağlamayı amaçlayan bir yer olarak incelenir. Daha sonra Althusser, Bourdieu ve Passeron gibi çatışma kuramcıları, işlevselcilerin görüşlerine şiddetle karşı çıkar. Eğitim ve toplum ilişkileri bağlamında eleştirel sosyologların temel görüşleri ise, kapitalizm ve onun oluşturduğu sosyal eşitsizliklere dayanır. Çatışmacı teori açısından, sosyal sınıflar arasında toplumda kaynakların (bilgi, güç, statü vb.) dağılımında adaletsizlik vardır ve bu yapı beraberinde eğitimde eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır. Kitapta, toplumda bireylerin eğitimden yararlanmalarının, buldukları sosyal sınıflara göre farklılık gösterdiği tezinden hareketle alt sosyo ekonomik sınıflara mensup öğrencilere egemen sınıfın ürettiği değerlerin aktarıldığı ve bu değerlerin eğitim aracılığıyla meşrulaştırıldığı, böylece toplumda sosyal eşitsizliklerin yeniden üretildiği savunulmaktadır.

Kitabın Kapsamı

Bourdieu ve Passeron, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretiminin okul aracılığıyla nasıl sağlandığını, belirli kavram ve örneklerle dayalı olarak açıklamaktadır. İlk *kültürel sermaye* kavramını açıklayarak toplumda ve okulda avantajlı grupların, geçmişteki kazanımları sayesinde kültürel sermayeye daha erişebilir konumda olduğunu öne sürmektedir. Yazarlar, kültürel sermayeye erişimin, iletişim ve normlar aracılığıyla gerçekleştiği ve bu süreçte görülmesi güç bağlantıların olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal hiyerarşide bireyin konumunun yükselmesiyle birlikte kullanılan kelime hazinelerinin de değiştiği ve karmaşıklaştığı ifade edilmektedir. Bu kişiler, sahip oldukları ve kullandıkları kelimeler ile dezavantajlı gruplara karşı iletişim sürecinde dile dayalı *sembolik şiddet* uygulamaktadır. Böylelikle, dil ve normların aracılığıyla toplumda sembolik bir baskı ve şiddet gerçekleşir. Daha sonrasında kitapta kültürel sermaye kavramına vurgu yapılarak kültürel sermayenin aileler aracılığıyla nesilden nesle

aktarımı, *habitus* kavramıyla açıklanır. Bireyin yaşamakta olduğu habitus, bir başka ifade ile içinde yer aldığı ve yaşadığı sosyal bağlam, onun kaynaklara erişimini de etkilemekte olup habitusun kültürel sermaye kavramıyla iç içe geçtiği savunulmaktadır. Diğer bir deyişle, avantajlı geçmişte sahip olan öğrencilerin sosyalleşmesiyle ilgili olarak okulda hâkim normlara ve kültüre, bu öğrencilerin diğer alt sosyo-kültürel gruplara mensup öğrencilerden daha kolay uyum sağlama eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Bourdieu ve Passeron, eğitim örgütleri olarak nitelendirilen okulların, toplumda egemen grubun norm ve değerlerini aktarırken diğer alt kültürleri ve kültürel değerleri görmezden geldiğini öne sürmektedir. Bu görüşe göre okul, mevcut siyasi düzenin devamlılığını, sınavlar, öğrencilerin seçilmesi ve kurallar aracılığıyla sağlamaktadır. Onlara göre okul, egemen değerlere uyum sağlamayan öğrencileri ise marjinalleştirerek dışlama eğiliminde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yazarlar, eğitimsel beceri ve yeterliliklerin, sosyal kontrol sürecindeki aracı rolünü, akreditasyon (*credentialism*) kavramıyla açıklamaktadır. Bu kavram ile egemen grupların sahip oldukları sosyal statülerini sürdürebilmek için eğitimle ilgili önceden belirlenen standartların sosyal kontrol aracı olarak kullanıldığı, okuldaki sosyal hiyerarşinin de buna göre oluştuğu ileri sürülmektedir.

Bourdieu ve Passeron’un temel önermesine göre güce sahip her iktidar, toplumda güce dayalı ilişkileri gizleyerek onlara birtakım anlamlar yükler ve kendi sembolik gücünü de buna ekleyerek söz konusu güce dayalı ilişkilerin meşrulaştırılmasını sağlar. Kitapta eğitimle ilgili düşünceler; *pedagojik eylem*, *pedagojik otorite*, *pedagojik mesai (work)* ve *eğitim sistemi* şeklinde kavramsallaştırılmaktadır.

Bourdieu’nun Düşünce Araçları

Alan (field) kavramı; mücadele alanı olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu alanda bireylerin işgal ettikleri konumlar yer almakta olup bireylerin konumları arasındaki zıtlıklar; betimlenmektedir. Toplumda toplumsal statülerin birlikte, yan yana oldukları, bunlar arasındaki farklılaşmanın ise esas itibarıyla sahip olunan kültürel ve entelektüel sermayeye bağlı olduğu ifade edilmektedir. Oyun alanı olarak da ifade edilen bu kavram, *kapsama/ anlama* ilişkisi içinde sürdürülmektedir. Her oyun alanı içinde önceden belirlenen kurallar yoktur. Oyunun kuralları, katılımcıların sahip oldukları sermayeler eşliğinde oluşmakta; oyun mekanizması, baskın olan sermayeye göre şekillenmektedir. Oyun alanında *koruma*, *takip etme* ve *altüst etme* stratejileri yer almaktadır (Palabıyık, 2011, s. 137).

Kitapta alan kavramı, içerisinde yapısal bileşenlerin ortaya çıkarılmasında öznelerarası ilişkilerin bir kenara bırakılıp nesnel bağlantılara odaklanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sermaye kavramı, entelektüel ve kültürel açıdan ele alınmakta olup sosyal grupların ya da öznelerin, kişisel görüş ve tutumlarını oluşturduğu toplumsal kodlamalar bütünü ifade eder. Bu kodlama ile davranışların geçerliliği sağlanmış olmaktadır. Bourdieu, bu kavramı, sosyal gruplar arasında ayırt edici bir araç olarak nitelendirir. Kitapta üç tür sermayeden söz edilmekte olup bunlar; *ekonomik, kültürel ve sosyal* sermaye olarak sınırlanır (Bourdieu ve Passeron, 2021). Belirtilenlere ek olarak yazarlar, çalışmalarında sembolik sermaye kavramından da söz ederler. Birbirleriyle iç içe geçmiş halde olan sermaye türleri, kendini farklı şekillerde gösterir. Ekonomik sermaye, paraya çevrilebilir mülkiyet haklarını kapsarken kültürel sermaye, eğitimle biçimlendirilmekte olup belirli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilen bir sermaye türüdür. Son olarak, sosyal sermaye ise toplumdaki ilişki ağlarından meydana gelen, ekonomik sermayeye dönüştürülebilen ve unvanlar şeklinde kurumsallaştırılabilen bir sermayedir. Sosyal sermaye kapsamında önem atfedilen üç madde olup bunlar sırasıyla ağların üstünlüğü ya da değeri, büyüklüğü ve eyleme dönüştürülebilirliği (Bourdieu ve Passeron, 2021).

Habitus kavramı, içselleştirilmiş toplumsal yatkınlıklar bütünü olarak açıklanmaktadır. Bu sebeple, toplumda herhangi bir sosyal sınıfa mensup olan bir kişi, davranışlarında, içinde bulunduğu sosyal çevrenin etkilerini yansıtmaya eğiliminde olmaktadır (Bourdieu, 2019).—Bourdieu, habitus kavramıyla bireylerin yaşadıkları deneyimlerin eylemler üzerlerinde bazı izler bıraktığını ve aileler aracılığıyla nesilden nesile aktarıldığını ileri sürmektedir. Kavram, kısaca dünyada olma ilişkisi olarak açıklanır. Habitus ve alan kavramlarının ilişkisi, *pratik sezgi eylemi*yle ifade edilir. Pratik sezgi eylemine göre oyun içerisinde oyun yapısını kavrayan kişi, oyuna dahil olduğunda kendi konumunu düşünmeden bulur ve eylemlerini gerektiği gibi gerçekleştirir. Buradan çıkarılacak sonuca göre tarihin bir ürünü olarak habitus, toplumsalın inşasına yönelik mekanizmaları biçimlendiren bir dünya tarafından yapılandırılmıştır (Bourdieu, 2019). Bourdieu, bu kavramın, zamanla kişinin kimliği haline geldiğini belirtmiştir. Kriz ve ani değişikliklerin olduğu bağlamlarda kavramın sekteye uğrayabileceği ifade edilmektedir (Bourdieu, 2019). Bourdieu, habitus kavramını bedenle cisimleştirmektedir. Günlük yaşamda bireyin sosyal statüsünün pratiklerini

şekillendirmesi, maddi koşulların gelişmesiyle bedenlerinin gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Gelişen maddi koşullar ise bedenin, habitusun dönüşümü üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra habitus, zevk ve beğeniler aracılığıyla bedende cisimleşmektedir

Sembolik şiddet kavramı, tahakküm altında bulunanların habitusunu oluşturan yapılar ile egemenlik ilişkisi arasındaki uygunluğa dayanır. Sosyal alanda sembolik şiddeti uygulayanlar, bu durumu birtakım uygulamalarla meşrulaştırmaya çalışırlar. Okullar açısından değerlendirildiğinde, öğrencilere yönelik uygulanan sınavlar ve bu kapsamda ortaya çıkan yetenek ideolojisi, eğitimin örtük/gizli işlevi olarak görülen sosyal sınıfların yeniden üretimini gizlemektedir (Bourdieu ve Passeron, 2021). Bunun yanı sıra, öğretmenlerin derslerde kullandıkları kelimeler de toplumda egemen sınıfın iletişim biçimini yansıttığından dolayı diğer alt sosyal gruplara veya sınıflara mensup öğrencilere yönelik sembolik şiddetin bir göstergesi olarak görülmektedir.

Temel Kavramlar

Pedagojik eylem; eğitim kurumlarındaki tüm öğrenme faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu eylemler de sembolik şiddetin tezahürleri olarak görülmektedir. Okullar, egemen sınıfların değer ve normlarını zihinlere kazımayı amaçlamakta olup hakim değerleri sürdürmektedir. Toplumun ataerkil ya da anaerkil yapıda olmasının pedagojik eylem üzerindeki tezahürüyle örneklendirilir. Anaerkil ya da ataerkil bir ailedeki yetişkin ve çocuk ilişkileri ya da ailenin konumuna bağlı belli başlı farklı kazanımların, güç ilişkilerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Okullar açısından yaklaşıldığında ise egemen sınıfın kültürünü pekiştiren normlar, temel bilgi ve becerilerin öğrencilere dayatılması ve sınava tabi tutulmalarıyla ortaya çıkan marjinalleştirme ve dışlama eğilimleri, kültürün yeniden üretimine katkı sağlamaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2021).

Pedagojik otorite; pedagojik eylemin gerekli kıldığı varsayılan otoriteyi ifade eder. Pedagojik otoriteye sahip olmayan pedagojik eylem, mantıki açıdan pek muhtemel değildir. Okulla ilişkilendirildiğinde pedagojik otorite, eğitimcilerin sahip oldukları etki gücünü temsil eder. Diğer bir söylemle, eğitimcilerin, program, öğrenme alanı ve öğrencilerin zihinlerini kontrol edebilme ve şekillendirebilme becerilerini kapsar. Bourdieu ve Passeron, kavramın sosyal hiyerarşiyle ilişkili olduğunu ve mevcut yapının yeniden üretilmesine olanak sağladığını savunmakta olup sembolik şiddetle pedagojik otoritenin ilişkisini ele almaktadır. Sembolik şiddet, kültürel

norm ve uygulamaların kabul edilmesi sürecinde ve kullanılan güç mekanizmalarında görülmektedir (Bourdieu ve Passeron, 2021).

Pedagojik mesai; pedagojik otoritenin pedagojik eylem aracılığıyla yeniden üretilmesini amaçlayan değerlerin aktarımdaki devamlılığında kullanılan bir kavramdır. Pedagojik otoritenin üretiminde istikrarın sağlanmasında pedagojik mesaiye ihtiyaç duyulmaktadır. Kavramın verimliliğinin ölçülmesinde; yeniden üretilmesi amaçlanan egemen kültürün değerlerinin, tahakküm altındaki gruplar tarafından benimsenme düzeyi kullanılmaktadır. Normların yeniden üretilmesinin de habitus kavramıyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Yatkinlikler sistemi olarak tanımlanan habitusun devamlılığı, aktarılabilirliği ve üretilebilirlik düzeyiyle bağlantılıdır (Bourdieu ve Passeron, 2021). Bourdieu'nun *Homo Academicus* adlı eserinde ise akademik insanın nasıl oluştuğu, Fransız yükseköğretim kurumlarındaki çalışanlarla açıklamaktadır. Akademik alandaki çalışmaların, bütünüyle politika ve ekonomiye bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Eğitim sistemi; sosyal bağlamdaki yapı ve işleyişe paralel olarak faydalanılabilir araçların kullanılmasıyla siyasi sistemin kendini yeniden üretmesinde etkili bir araçtır. Eğitim sisteminin, sosyal ilişkilerin sürdürülmesine katkı sağladığı savunulmaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2021).

Eğitim aracılığıyla öğrenciler arasındaki sınıfsal ayrımlar, öğrencilerin aldıkları notlara bağlı başarılı ya da başarısız olarak nitelendirilerek sürdürülmektedir. Ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan habitustaki aileler, çocuklarını sisteme daha kolay entegre edebilirken söz konusu sermaye dağılımının düşük olduğu dezavantajlı habitus içerisinde olan ailelerin çocukları ise başarısız olarak nitelendirilerek eğitim sistemine feda edilmektedir. Bourdieu ve Passeron, eğitim sistemindeki katı olmaktan uzak olan öğrenme metodolojilerini olumsuz olarak nitelendirmektedir. Bunun sebebi ise, öğretmenin, öğrencilerin baskı araçlarını görebilmelerine engel olmalarıdır. Diğer bir ifadeyle, öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişimin samimi olması, sınıfsal ayrımı gizlemeye yönelik bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Eğitim sisteminin uygulama alanı olan okullarda öğretmen ve yöneticiler, devlet otoritesini temsil etmektedir.

Bourdieu ve Passeron'nun Tezini Destekleyen Bazı Örnekler

Pedagojik otorite ve dil otoritesini açıklayan bir

örnekte yazarlar, öğretmenlerin kullandığı akademik dile değinmektedir. Pedagojik eylem içinde yer alan öğretmen, egemen kültürün aktarılmasında ve öğrencilerin zihnine kazınmasında, akademik bir dil kullanır. Aslında bu durum, pedagojik ilişki içinde statüye bağlı bir otoritenin göstergesidir. Öğretmenin, pedagojik ilişki ve etkileşim sürecinde, öğrencilere iletişim yoluyla bir mesajı iletmesinde gözetilen temel ölçüt, söz konusu mesajda örtük olarak yer alan normlara ve bilgilere meşruiyet kazandırmaktır. Öğretmenlerin gösterdikleri mesafeli davranışlar ise buldukları konumdan kaynaklanmaları sebebiyle bir nevi zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Bourdieu ve Passeron'nun deyişiyle "*kürsü kendini işgal edenin konuşma tarzını, diksiyonunu ve hitabetini, istese de istemese de etkilemektedir*" şeklinde ifade edilebilir. Hatta, derste sunum yapan öğrencinin, sunum sırasında kürsüdeki öğretmenin konuşmasında vurguladığı birtakım özellikleri de yansıttığını belirtmektedir. Genel olarak öğretmen, ustalıkla öğretici bir dil kullanır ve bundan hiçbir zaman vazgeçmez. Zira, pedagojik ilişki sürecinde iletişim, öğrencilerin pedagojik otoriteye maruz bırakılmasında bir araç haline gelmiştir. Bourdieu ve Passeron'nun ifadesiyle öğretmenler, sınav kağıtlarının okunması sırasında *vasat* kağıtları notlandırmaktan yakındıklarını sık sık tekrar etmekten kendilerini alamazlar. Bunun sebebi ise öğretmenlerin anlaşılması güç bir dil kullanarak bilgiyi aktarmasıdır. Dolayısıyla öğretmenlerin, öğrencilerin kendilerine verdiği karşılığı da anlamaması doğal karşılanmaktadır. Açıkça ifade edilirse, öğretmenlerin iletişim sürecindeki başarısızlıkları, başarısızlık konusunda öğrencileri sorumlu tutmalarına yol açmaktadır. Daha da ötesi iletişimdeki anlaşmazlık sebebiyle derste öğretmen ile öğrencilerin, bir nevi hayali iletişim oyununa girmek zorunda bırakıldıkları ileri sürülmektedir. Çünkü akademik başarıları düşük olan öğrenciler, bir konuyu anlamadıklarında öğretmene soru sormaya daha az meyillidirler. Zira öğrencilerin buldukları sosyal statüyü içselleştirdikleri ve doğal kabul ettikleri ifade edilmektedir.

Pedagojik iletişimde, burjuva ağız ve sokak ağız olmak üzere iki farklı dil kullanımından söz edilmektedir. Bu sınıflandırmada dezavantajlı öğrencilerin sokak ağızını kullandıkları öğretmenlerin ise burjuva ağızını kullandığı ifade edilmektedir. Ekonomik ve kültürel sermayesi gelişmiş olan habitustaki öğrenciler ise aileden miras yoluyla aldıklarıyla burjuva ağızına, diğer bir deyişle, okuldaki hakim normlara daha kolay uyum sağlayabilmektedirler.

Kitapta, sınavların hazırlanması sırasında sorular oluşturulurken kullanılan kelimeler dahil olmak üzere sosyal sınıflara göre farklılaşan dil kullanımına dikkat çekilmektedir. Toplumda imtiyazlı sosyal sınıflar içindeki ailelere mensup öğrencilerin, sınavlarda kullanılan bazı kelimelerle hazırlanan tuzaklara daha az düşme eğiliminde olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, akademik konuşma normlarına uyum sağlamaya çalışan orta sınıfa ya da halk sınıfına mensup öğrencilerin konuşmasındaki rahatlığın zıttı olarak "zorlama" kelimesi kullanılmaktadır. Rahatlık kelimesiyle anlatılmak istenen ise, sözlü ifadenin akademik konuşma normlarına uymamasıdır. En basit haliyle, bu zorlama davranış, dil ile yeniden üretim arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Egemen sınıfa mensup olan öğrencilerde dil kullanımı ile ilgili olarak çok ileri düzeyde bir dil hakimiyeti gözlemlenmektedir. Yazarlar, bu durumu Fransız eğitim sistemine bağlı yükseköğretim kurumlarında çalışan akademisyenler ile ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin dil kullanımı ve kelime dağarcığı açısından farklılığın olduğu, ilköğretim öğretmenlerinin daha gelişmiş güzel kelimeler kullandığı teziyle desteklemektedir. Bunun yanı sıra okullardaki pratik çalışma veya okuma odalarına bakıldığında okullar arası orantısızlık, çalışma odalarının tasarımı, öğrenme materyallerine erişim zorluğu açısından kendini göstermektedir.

"Sınav, bilginin bürokratik vaftizinden seküler bilginin kutsal bilgiye dönüşümünün resmi ikrarından başka bir şey değildir."

(Marx'dan Akt. Bourdieu ve Passeron, 2021, s. 178)

Yazarlar, sınavın neyin üstünü örttüğü üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sınav uygulaması, egemen kültürün öğrencilerin zihinlerine kazınmasında bir araç olarak görülmektedir. Sınavların yanı sıra, sürdürülmesi amaçlanan değer ve normların izlerinin de ders programlarında görülmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Alt sosyoekonomik sınıftan gelen öğrencilerin kullandıkları dil, miras aldıkları ekonomik ve kültürel sermaye açısından dezavantajlı olmaları, sınıflar arası geçiş zorlaştırmaktadır.

Diğer yandan kitapta, ortaöğretime ulaşmadan ya da ortaöğretim sırasında okul terki oranlarının farklı toplumsal sınıflar arasında rastlantısal olarak dağılmadığına dikkat çekilmektedir. Eğitimin verimliliğinin değerlendirilmesinde öğrenci oranları, okullaşma oranı ya da derslik başına düşen öğretmen oranları gibi göstergeler tercih edilmiştir. Aslında karşılaştırılabilir göstergelerin tercih edilmesinin, eğitimin ideolojik işlevini gizlediği savunulmaktadır. Bir diğer örnek de cinsiyet ayrımına yönelik olarak

verilmektedir. Yazarlara göre, kadınların ya da erkeklerin belli bölümleri tercih etmesi (özellikle kadınların edebiyat bölümlerini tercih etmesi) toplumsal uzamdaki konumlarının içselleştirildiğini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sanat, medya, entelektüeller ve okul üzerine çeşitli eserleri bulunan Bourdieu, belirtilen alanları kültürel sermaye kapsamında çözümlenmeye çalışmaktadır. Bourdieu ve Passeron, bu kitapta eğitimle fırsat eşitliği ve toplumsal hareketliliğin sağlanabileceği tezini savunanlara karşı çeşitli eleştiriler getirmektedir. Eğitim için kullanılan Maxwell cini metaforunun, Bourdieu'nun temel kavramlarından biri olan habitusu ifade ettiği söylenebilir (Papuşçuoğlu, 2020). Sınavlar aracılığıyla eğitimin sıralama ya da ayıklama işlevi görmesi, öğrencilerin bir nevi kimlikleri haline gelen habitusun genişliği ile açıklanmaktadır. Bu durumun, kültürel ve ekonomik sermaye açısından gelişmiş bir habitusun miras yoluyla aktarıldığı ve tevarüs edildiği öğrenci grupları lehine işlediği belirtilmektedir. Coleman Raporunda (1966) da belirtildiği gibi, okul dışı faktörlerin öğrencilerin okul başarısı üzerindeki etkisi, Bourdieu ve Passeron tarafından da desteklenmektedir. Yakın geçmişte dünyada etkili olan pandemi sürecinde, birçok ülkede örgün eğitimde uzaktan eğitim ve öğrenme uygulamalarının, zorunlu olarak gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu uygulamaların, pek çok ülkede yapılan araştırmalarda eğitime erişim konusunda yeni eşitsizlikler ürettiği sonucuna varılmıştır. Uzaktan eğitim uygulamasıyla ekonomik eşitsizliklerin toplumda daha görünür olduğunu söylemek mümkündür. YÖK tarafından belirli oranda ücretsiz internet erişimi ve okulların bilgisayar laboratuvarlarının bu öğrencilerin kullanımına açılması gibi uygulamalar, fırsat ve imkan eşitliğinin sağlanmasında önemli bir adım olarak nitelendirilmekte olup sınıfta kalmanın olmaması durumu, aslında fırsat eşitliğinin tam anlamıyla mümkün olmadığını bir göstergesi olarak görülebilir. Sınıfta kalmanın olmamasının, alt sosyoekonomik koşullara sahip aileler ile diğer aileler arasındaki uçurumu artırdığının gözlemlenmesi de mümkündür.

Uzaktan eğitimin yanı sıra tipik bir örgün öğretimde bile aynı il içerisinde yer almalarına rağmen farklı ilçelerde yer alan okullardaki öğrencilerin öğrenme materyallerine erişiminin daha kısıtlı olduğu bilinmektedir. Öyle ki, imkan ve fırsat eşitsizliğinin tümüyle giderilmesinin mümkün olmadığını belirten bazı araştırmacılar da bulunmaktadır.

Bourdieu'nun önermeleri kapsamında eleştirel katılımın, düşünümsellik ilkesinin aktif olduğu demokratik ortamların teşvik edilmesiyle pedagojik otoritenin dönüştürülebileceği düşünülmektedir. Fakat, *boş olan konum doldurulur* düsturu kapsamında ele alındığında hakim pedagojik otoritenin dönüşmesiyle yeniden bir iktidarın ve egemen sınıfın ortaya çıkıp çıkmayacağı üzerinde de tartışılmalıdır. Bunun yanı sıra, eğitimin siyasi işlevlerinden ayrıştırılmasının mümkün olup olamayacağı, bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Tartışılması gerekenlerin ifade edilmesiyle teorinin, gelişime açık olduğu ifade edilebilir. Palabıyık'ın (2011) aktarımıyla Bourdieu'nun da gösterdiği üzere onun ileri sürdüğü teori henüz tamamlanmış değildir, çünkü aslında Bourdieu, Parsons'un ya da diğer bazı sosyologların geliştirdiği tarzda bir sosyal sistem modeli geliştirme girişimde bulunmamıştır. Diğer yandan, Koytak (2012) da çalışmasında ona bir eleştiri getirmektedir. Şöyle ki; Bourdieu, *Homo Academicus* adlı eserinde sosyal bilimlerle uğraşan akademisyenlerin habituslarını düşünümsellik ilkesiyle incelemektedir, ancak bu ilke kapsamında sıradan insanları incelediği bir çalışmasının bulunmadığını ifade etmektedir. Özetle, onun kavramları, teori ve pratik ikiliğinin açılımına ve toplumsal olguların sosyolojik analizle çözümlenmesinde bir araç seti sunmaktadır (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020).

Yazarların mensubu oldukları eleştirel teori kapsamında eğitim sistemindeki güncel uygulamalara yönelik bir değerlendirme yapıldığında birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Modern zamanlarda okulun politik işlevlerinden biri, resmi devlet ideolojisinin aktarılması ve meşrulaştırılması olarak görülür. Okulun bu işlevi, uluslaşma, ulus devletlerin inşası ve sürdürülmesi sürecinde gündeme gelir. Hemen her ülkede, özellikle sosyalist rejimlerde ilköğretimden yükseköğretime kadar her kademedede eğitim amaçlarında, eğitimin içeriğinde ve pedagojik uygulamalarda bu durum, daha belirgin biçimde gözlemlenebilir. Zira eğitim, ulus devletler tarafından aynı zamanda bir kontrol mekanizması olarak görülmektedir. Kitapta aktarıldığı üzere genellikle orta sınıftan gelen öğretmenlerin, öğrencileri kendi norm ve değerlerine göre değerlendirmesi karşılaşılan bir durumdur. Esasen bu görüş çok da yeni olmayıp öteden beri sosyal teoride öğretmenlerin genelde orta sınıfa mensup oldukları ve bu sınıfın değerlerini koruma ve sürdürme eğilimde olduğu ileri sürülmüştür.

KAYNAKÇA

- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2021). *Yeniden Üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri*. (Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı ve Özlem Akkaya). 4 bs. Heretik: Ankara. ISBN: 978-605-65224-6-8.
- Bourdieu, P. (2019). *Akademik Aklın Eleştirisi*. (Çev. F. Burcu Yalım). 4 bs. Metis: İstanbul. ISBN-13: 978-605-316-029-8
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *HABİTUS Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme hükmetmek: Bourdieu sosyolojisinde toplum ve bilim ilişkisi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(25), 85-101.
- Sözer, A.M. (2019). (Ed.) *Eğitim Sosyolojisi*. 1 bs. Pegem: Ankara. ISBN: 978-605-241-982-3.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *Liberal düşünce dergisi*, (62), 1-21.
- Papuşcuoğlu, T. (2020). Eğitim hakkı üzerine bir tartışma: uzaktan eğitim sürecinin Bourdieu üzerinden bir analizi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4(6), 129-148